

веру сумња, а ирационалност разум, тело дух“). Цветковић нам је приближио и Пекићеве карактерне црте и принципијелност (чувена анегдота са пенкалом); писао је о његовом господству, широкогрудости и одмерености; осврнуо се на Пекићеву склоност ка читању (испољену још током школских дана), енциклопедијско знање и ученост; поменуо креативност, радну етику („крвопилни раденик“) и студиозност великог књижевника; указао је на неке од његових опсесивних тема („природа тоталитарних режима и начин на који се у њима сналазе припадници грађанског сталеза“); упознао нас са Пекићевим погледима на аболиционизам и уставну монархију; на неколико места је дужну пажњу посветио пишком политичком креду – синтези националног и демократског опредељења.

У времену урушених критеријума и посувраћених вредности, времену у коме је естрада (рачунајући ту и „естрадне писце“ и „списатељице“) постала доминантно обележје културе, времену у коме „озбиљан статус добијају баналне и ефемерне појаве, а маргинализују се темељне културне вредности“⁸ Борислав Пекић је – и као човек и као писац – једна од величина и вредности које су нам потребне. У том смислу, можемо само да поздравимо појаву једне овакве књиге, која нам на заокружен, целовит и поуздан начин говори о животу великог писца. Иако невеликог обимом, књига *Борислав Пекић: живот бунтовника* представља добру, јасно заокружену целину. У исто време, то је текст који садржи у себи (приметан) потенцијал за друго, допуњено/проширено издање. Да ли ће Срђан Цветковић наставити да се враћа Пекићу, као што је то чинио у претходном периоду, остаје да видимо. У међувремену, најтоплије препоручујемо за читање овај допринос историчара – тих „рођака паса трагача по крви“⁹ – изучавању и разумевању великог писца.

Момир Н. НИНКОВИЋ

The Economic History of Central, East and South-East Europe 1800 to the Present, ed. Matthias Morys. New York: Rutledge 2021.

Након дугог времена, после радова Џона Лемпија и Мишела Казера, имамо рад који на компаративан и квантитативан начин анализира оно што зовемо постсовјетским простором у Европи, али у чију анализу улази и Грчка. Аутори су обрадили земље са простора централне, источне и југоисточне Европе (ЦИЈИЕ или CESEE на енглеском). Зборник је настао након

8 Бојан Јовановић, *Памћење и самозаборав*, (Београд: Дерета, 2018), 253.

9 Borislav Pekić, *Novi Jerusalem. Gotska hronika. London 1988*, (Beograd: Laguna, 2016), 97.

конференције у Регензбургу 19–20. маја 2016. године на којој су покренута питања модернизације ових простора у једном дужем временском периоду.

Главна побуда за организовање овакве конференције и издавање овако важног зборника радова јесте покушај да се објасни зашто након пада Берлинског зида постсовјетски простор ни након 25 година није остварио модернизацију и животни стандард високоразвијених економија. Ручовођени стањем привреда ЦИЈИЕ, истраживачи су покушали да утврде у којој мери је наслеђе и двовековно искуство утицало да учинак економија постсовјетских земаља буде такав. Књига пружа врло богату, превасходно компаративну и квантитативну анализу економског развоја, уз допунску анализу њених кључних институција, као и економских политика које су утицале на исходе. Настала је као допринос 24 аутора из више европских земаља. Уредник је угледни историчар економије Европе Матијас Морис, професор економске историје при Универзитету Јорк.

Књига је подељена на хронолошко-тематске целине. Хронолошка подела логичан је избор будући да радови покривају дуг временски период и циљ је био да се извуку процеси дугог трајања модернизације привреде како би се јасније увидели одређени квантитативни континуитети и дисконтинуитети. Упоредо са тим, тематска подела има за циљ да се фокусира на кључне сегменте развоја земаља централне, источне и југоисточне Европе.

Хронолошка подела дели радове на четири дела. Први обухвата период „дугог деветнаестог века 1800–1914“; други период анализира међуратно доба 1918–1939; трећи период представља искуство државног социјализма 1945–1989; док је последњи период транзиције, од 1989/90. до данас.

Сваки од ових хронолошких одељака има у себи тематске целине које анализирају: привредни раст и структурни развој, привредну политику, затим се приказује привредна интеграција са западном Европом и остатком света и на самом крају какав је утицај привредни развој имао на становништво и животни стандард грађана тог простора.

Као један од одговора, аутори наводе да је разлика између два дела Европе настала управо много пре 18. века и да је западни део отпочео процес велике дивергенције још почетком 16. века. У том смислу централни и источни део Европе ће каснити скоро два века, а даља истраживања су показала да се јаз у развоју економија временом само повећавао, упркос одређеним краћим периодима када можемо говорити о конвергенцији ЦИЈИЕ дела према западном делу Европе. Велики ратови су смањивали тај јаз, али само на кратко. Највећи изузетак представља период 1999–2008. када је конвергенција постсовјетског простора била најјача са земљама западне Европе. Показало се да је људски капитал оличен у квалификованости радне снаге и квалитету администрације у институцијама био један од кључних чинилаца убрзаног развоја и опоравка западне Европе након великих падова.

Један од главних фокуса у изучавању економија ЦИЈИЕ је на трговини, питању кметства и институцијама које су спроводиле привредне ре-

форме, али и стварале политичку и пословну климу мање или више повољну за развој привреде.

Аутори књиге прихватају тезу Мишела Палареа о еволуцији без развоја. Док се у западној Европи индустријализација десила као надоградња након неколико векова, на истоку Европе она је у потпуности грађена на аграрном друштву, чија главна мана је била неразвијено тржиште. Као последица оваквог развоја привредни раст на овим просторима одвијао се без кључних структурних промена.

У економској политици, аутори сматрају да је у западној Европи 19. век био доба дезинтеграције у смислу преношења дела моћи са централне власти на институције и функционалне децентрализације друштвено-политичког система. У погледу земаља ЦИЈИЕ прејака улога државе била је један од главних узрока лошег учинка у модернизацији привреде.

У циљу анализе заједничких фактора опоравка након Првог светског рата, све државе су финансирале опоравак кроз примарну емисију која је уништила штедњу у домаћој валути. Иста монетарна политика је онемогућила или отежала задуживање у другој валути. Конференција у Бриселу 1920. требало је то да спречи, а циљ је био повратак на златни стандард.

Упркос великој интервенцији у привреди током 30-их, аутори сматрају да се земље нису окренуле аутархији у мери као што је то био случај са СССР-ом. Повратак на пораст трговине десило се 1933. и улагање у инфраструктуру за време Велике депресије погодновало је развоју трговине након 1933. године. У том периоду главни кредитори ових простора били су САД, Велика Британија и на крају Француска (која је највише финансирала Пољску, Југославију и Румунију).

Једна од главних одлика привреда ових земаља била је екстензивна привреда. Велико изобиље радне снаге и њено упошљавање у пољопривреди ограничавало је пораст продуктивности. Са друге стране, индустрија је била неразвијена и није била у стању да апсорбује већу количину радне снаге и тако натера аграр на унапређење производње.

Јанош Корнаи, истакнути мађарски економиста, детаљно је описао основе социјалистичке привредне политике, а његову дефиницију су преузели остали аутори називајући је командном привредом, док су систем означили као државни социјализам.

Један од значајних доприноса у књизи је обиље статистичких података и ревизија учешћа инвестиција земаља државног социјализма према БДП-у.

Теорија Преображенског о узлету и каснијем благостању показала се погрешном. Почетни узлет индустријализовао је земљу, али је њена продуктивност и конкурентност остала ниска.

Што се тиче покретљивости капитала, током командне привреде директне стране инвестиције нису биле могуће у облицима који су постојали на западним капиталистичким тржиштима. За нову фабрику узиман је кредит и са предузећима у страним државама ступало се у кооперацију.

Није се испунила жеља влада ЦИЈИЕ да кроз кооперацију и трговину дође до трајног узлета привредног развитка чланством у Савезу за економску помоћ (СЕВ). Резултати међусобне размене били су испод очекивања и ефекат који се десио унутар Европске економске заједнице (ЕЕЗ) је изостао. Временом, како истраживања показују, међусобна трговина унутар СЕВ-а је углавном опадала, нарочито 70-их, док се удео трговине чланица СЕВ-а са развијеним капиталистичким земљама осетно повећавао.

У трећем хронолошком периоду у циљу разматрања путева модернизације узета је Гершенкорова теорија конвергенције и Ачемоглуова теорија сустизања развијенијих земаља кроз коришћење најновијих технологија. Обе имају заједничко полазиште да слабије развијене земље не могу да пролазе кроз све фазе развоја кроз које су пролазиле високоразвијене земље.

Период након 1989. представља потпуну новину у сагледавању овог простора. Иако постоји обиље радова на тему транзиције, ова књига нуди свеобухватнију анализу и поглед од других, доносећи нова истраживања и боље сагледавање макро слике економија ЦИЈИЕ. Стручњаци са Запада били су из редова економиста који су претпостављали да ће реформе које су 80-их спровођене код њих дати исте резултате. Занемарени су специјалисти из институција, организација или центара који су се бавили изучавањем ових простора и познавали локалне особине привреде, друштва и политике у потпуности или у великој мери свесни друштвено-политичког контекста и локалних специфичности. Стога не чуди што су предлози ММФ-а и Брисела били одбацивани. На другој страни, домаћи стручњаци, свикли на одређене појаве и њихове мере, тежили су да унапреде постојећи систем, али не и да га суштински мењају.

Мере које су увођене ради усклађивања економија постсовјетског простора са високоразвијеним земљама могу се поделити на: 1. стабилизацију, 2. либерализацију, 3. јачање институција (централна банка, правосуђе, регулаторне агенције) и на крају, али можда и најкоренитија промена била је приватизација, чиме је вишедеценијски експеримент са доминантном државном својином завршен.

Од 1999. до 2008. био је редак период конвергенције земаља постсовјетског простора са чланицама ЕУ. Додуше, степен конвергенције био је различит од земље до земље. Важно је нагласити и да је приближавање било снажно захваљујући страним директним инвестицијама пре свега из фондова ЕУ.

Студија је недвосмислено показала да је разумевање историјског наслеђа кључно за разумевање развоја овог простора, као и за разумевање тренутног стања у којем се привреда налази. Уз обиље релевантне литературе, чији се списак налази након сваког тематског дела, и уз нову економетријску анализу одређених сегмената књига ће бити незаобилазна даљим истраживачима у покушајима бољег разумевања модернизације економије скоро половине европског континента.

Милан ПИЉАК